ÖTÜKEN

NOTRE-DAME DE PARIS

VICTOR HUGO

Fransızca Aslından Tercüme Eden
Yakup Orhan

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1532
EDEBÎ ESERLER: 794

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-943-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün adı: *Notre Dame De Paris*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Tashih: İnayet Bebek

Gravürler: Perde sayfalar hariç, Gustave Brion.
J. HETZEL § C_{IE} 1873, Paris baskısından.

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı ve Cilt: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Victor Hugo, 26 Şubat 1802'de Doğu Fransa'daki Besançon'da doğdu. Paris Hukuk Fakültesindeki öğrenimini yarım bıraktı. Edebiyata 1822'de yayımlanan *Odlar ve Muhtelif Şiirler*le adım attı. 1823'te ilk romanı *İzlanda Hanı* yayımlandı. 1824'te, en önemli temsilcilerinden sayılacağı romantizm akımının yayın organı olan *La Muse Française* dergisini kurdu. 1827'de *Cromwell*, 1830'da *Hernani* oyunlarını yazdıktan sonra esas ününü sağlayacak olan *Notre Dame de Paris* 1831'de yayımlandı. 1841'de Fransız Akademisine seçildi. 1848 İhtilallerinden sonra Kurucu Meclise girdi. III. Napoleon'un 1852'deki darbesini ve imparatorluğu yeniden ilan etmesini müteakiben ülkeden sürüldü. Başyapıtı olan *Sefiller* 1862'de neşredildi. 1870'te Fransa'ya dönen Hugo, 1876'da Senato üyeliğine seçildi. 22 Mayıs 1885'te öldüğünde ülkede ulusal yas ilan edildi ve cenazesi Pantheon'a defnedildi.

Yakup Orhan, 11 Mayıs 1948'de Konya'nın Doğanhisar ilçesinde doğdu. Afyon Bolvadin Lisesinden sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Saint-Benoit Fransız Lisesinde ve Galatasaray Yüksek Lisan Okulunda Fransızca öğretmenliği, İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsünün Fransızca bölüm şefliği ve aynı bölümde Fransız dili ve edebiyatı öğretmenliği görevlerini deruhte etti.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ **9**

SON BASKIYA YAPILAN İLAVE HAKKINDA (1832) **13**

BİRİNCİ KİTAP

I Büyük Salon/19 • II Pierre Gringoire/34 • III Mösyö Bourbon Kardinali/44 • IV Üstat Jacques Coppenole/50 • V Quasimodo/59 • VI Esmeralda/67

İKİNCİ KİTAP

I Kharybdis'ten Skylla'ya/75 • II Grève Meydanı/77 • III Besos Para Golpes/79 • IV Karanlık Sokaklarda Güzel Bir Kadının Peşinden Gitmenin Mahzurları/93 • V Mahzurlu Davranışlar Devam Ediyor/99 • VI Kırık Testi/101 • VII Bir Düğün Gecesi/122

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I Notre-Dame/137 • II Kuş Uçuşu Paris/146

DÖRDÜNCÜ KİTAP

I Güzel İnsanlar/173 • II Claude Frollo/177 • III "Immanis Pecoris Custos Immanior Ipse"/183 • IV Köpek ve Sahibi/192 • V Claude Frollo'nun Devamı/193 • VI Halkın Huzursuzluğu/199

BEŞİNCİ KİTAP

I "Abbas Beati Martini"/205 • II Bu Şunu Öldürecek/216

ALTINCI KİTAP

I Eski Hâkimler Grubuna Tarafsız Bir Bakış/233 • II Fare Deliği/243 • III Mısır Mayalı Çöreğin Hikâyesi/249 • IV Bir Damla Su İçin Bir Gözyaşı/270 • V Çörek Hikâyesinin Sonu/281

YEDİNCİ KİTAP

I Sırrını Bir Keçiye Emanet Etmenin Tehlikesi Hakkındadır/285 •
II Bir Papaz ve Bir Filozof Eder İki Ayrı Kişi/303 • **III** Çanlar/316 • **IV** ΑΝΑΓΚΗ /318
• **V** Siyahlar Giyinmiş İki Adam/335 •
VI Açık Havada Edilen Yedi Küfrün Sebep Olduğu Tesir/341 •
VII Asık Suratlı Keşiş/345 • **VIII** Nehre Bakan Pencerenin Faydası/355

SEKİZİNCİ KİTAP

I Kuru Yaprağa Dönen Ekü/367 • **II** Kurumuş Yaprağa Dönüşen Ekü Hikâyesinin
Devamı/376 • **III** Kuru Yaprağa Dönüşen Ekü Hikâyesinin Sonu/381 • **IV** "Lasciate
Ognisperanzai"/384 • **V** Anne/399 • **VI** Farklı Yaratılmış Üç Erkek Kalbi/403

DOKUZUNCU KİTAP

I Sıtma/425 • **II** Kambur, Tek Gözlü, Topal/436 • **III** Sağır/440 •
IV Kum Taşı ve Kristal/444 • **V** Kırmızı Kapının Anahtarı/455 •
VI Kırmızı Kapının Anahtarının Devamı/458

ONUNCU KİTAP

I Bernardins Caddesi'nde Gringoire'ın Birbiri Arkasına Aklına Gelen Güzel
Fikirler/465 • **II** Serseri Olun/475 • **III** Yaşasın Şenlik/477 •
IV Beceriksiz Bir Dost/487 • **V** Mösyö Louis De France'ın Dua Ettiği Mekân/509 •
VI Avare Küçük Alev/541 • **VII** İmdat! Châteaupers/542

ON BİRİNCİ KİTAP

I Küçük Patik/549 •**II** La Creatura Bella Bianco Vestita (Dante)/587 •
III Phoebus'un Evliliği/596 • **IV** Quasimodo'nun Evlenmesi/597

Victor Hugo
NOTRE-DAME DE PARIS
C. Chl. MATTHIS. DESS.
FILLOT. SC

ÖN SÖZ

Bu kitabın yazarı birkaç sene evvel Notre Dame'ı ziyaret ederken, daha doğrusu köşe bucak araştırırken, kilisenin kulelerinden birinin kuytu bir yerinde, duvar üzerine elle kazınmış şu Yunanca yazıyı buldu:

ΑΝΑΓΚΗ[1]

Taş üzerine yeterince derinlikte kazınmış olan bu siyah renkli büyük harfler aşınmıştı; bilhassa ihtiva ettikleri uğursuz ve insanı hüzünlendiren medlulüyle onları Orta Çağ'da yaşamış birinin yazdığını göstermeleri, yazılış tarzları ve görünüşleri itibarıyla gotik yazı tarzından bilmem hangi izleri taşımaları yazarı derinden etkilemiştir.

Yazar, kendi kendine sorular sorarak, yaşlı kilisenin alnına bu talihsizlik ya da suçluluk damgasını vurmadan dünyayı terk etmek istemeyen muzdarip ruhun kim olduğunu keşfetmeye çalıştı.

Daha sonraları, duvar badana mı yapıldı, yoksa kazındı mı (hangisi yapıldı bilmiyorum), yazı kayboldu. Zira Orta Çağ'ın böylesi mükemmel kiliseleri, aşağı yukarı iki yüz senedir, aynı muameleye tabi tutuluyor. Bu kiliseler, dışarıdan olduğu kadar içeriden de, her taraftan tahrip ediliyor. Papazlar badana yapıyorlar, mimarlar kazıyorlar, sonra halk gelip onları yerle bir ediyor.

Böylece, bu kitabın yazarının kitapta ona hasrettiği kırılgan hatıra dışında, bugün için Notre Dame'ın karanlık kulesinin kuytu bir yerine kazınmış olan o mistik kelimeden, yazarın öylesine hüzünle özetlediği meçhul kaderden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Asırlar önce o duvar üzerine bu kelimeyi yazan şahıs nesiller arasında unutulup gitmiş, kelime de kilisenin duvarından silinmiş, belki yakında, kilise de yeryüzünden silinip gidecektir.

Bu kitap işte bu kelime üzerine yazıldı.

Şubat 1831

---

[1] Kader.

SON BASKIYA YAPILAN İLAVE HAKKINDA (1832)

Bu baskının, birçok yeni ilave bölümlerle hacminin arttırılacağı bilgisi hataen verilmiştir. Yeni değil de "yayımlanmamış" demek icap ederdi. Aslına bakarsanız eğer yeni kelimesinden "yeni yazılmış" manası anlaşılıyorsa bu baskıya ilave edilen bölümler "yeni" değil. İlave edildiği söylenen bölümler eserin diğer bölümleriyle aynı zamanda yazılmıştır, tarihleri de aynıdır, aynı düşüncenin mahsulüdür; müsveddeleri *Notre-Dame de Paris*'in müsveddelerinin ayrılmaz parçalarıdır. Dahası eserin yazarı, bu türden bir esere yeni eklemelerin yapılmasını pek anlayışla karşılamaz. Zaten böyle bir şey, keyfî olarak yapılmaz. Ona göre romanın, bütün bölümleriyle birlikte doğması bir çeşit zarurettir; bir dramın bütün sahneleriyle doğması gibi. Bir bütünün içinde, roman ya da dram dediğiniz o esrarengiz küçük âlemi teşekkül ettiren parçalar arasında herhangi bir keyfîlik olduğunu zannetmeyin. Bu türden eserler aşı veya lehim tutmaz, iğreti durur; eser bir çırpıda bütün olarak ortaya çıkmalı, nasıl yazıldıysa öylece kalmalıdır. İş bir kere bitti mi, fikrinizi değiştirip ona artık dokunmayın. Kitap bir kere yayımlandıktan sonra; eserin cinsiyeti erkek veya değil, piyasaya çıkıp kabul gördükten, çocuk doğar doğmaz hemen ağladıktan sonra; işte doğdu, böyle yaratıldı, ne babası ne de annesi artık ona bir şey yapamazlar; o artık havaya ve güneşe aittir, bırakın yaşasın ya da ölecekse öyle ölsün. Kitabınız piyasada tutulmadı mı? Ne kötü. Tutulmayan bir kitaba bölümler eklemeyin. Eksik mi yazılmış? Yeni fikirlerle onu tamamlamayın. Ağacınız büyüyemeyip eğri büğrü mü kalmış? Onu doğrultmaya kalkmayın. Romanınız veremli mi? Bu hastalıktan kurtulup yaşayamaz mı? Yaşatamayacak nefesi ona vermeye kalkışmayın. Yazdığınız tiyatro eseri topal mı doğdu? Bana inanın ve ona tahta bacak takmayın.

Müellif halkın, romanın yeni baskısına ilave edilen bölümlerin, alelacele bu baskı için kaleme alınmadığını bilmesine özel bir değer atfetmektedir. Eklenen bu fasılların kitabın önceki baskılarında yer almamış olmalarının çok basit bir sebebi var: *Notre-Dame de Paris* ilk defa yayımlanırken, bahsi geçen üç bölüm bulunamadı; ya yeniden yazılacaktı ya da kitap o bölümler olmadan basılacaktı. Yazar bahse konu üç bölümden ikisinin konu bakımından farklı bir ehemmiyeti haiz olduğu kanaatini taşıyordu -ki bunların konusu tarih ve sanat idi- ve romanın kurgusunun esasını teşkil etmedikleri için eksikliklerini okuyucu fark etmeyecekti; bu eksik kısım ile ilgili sırrı sadece yazar bilecekti ve böylece kitabın bu şekilde yayımlanmasına karar verdi. Şimdi artık her şeyi itiraf etmek gerekiyor ki, kaybolan üç bölümü yeniden yazma konusunda yazar, tembelliğine yenildi.

Bugünlerde, kaybolan bölümler bulundu ve yazar da onları kitaptaki yerlerine koyma fırsatını elde etmiş oldu.

İşte şimdi eserin tamamı elinizde; kalıcı veya geçici, iyi veya kötü, yazarı onu nasıl düşledi, nasıl yazdıysa; ama nasıl olmasını istediyse öyle.

Şüphesiz, *Notre-Dame de Paris*'i sadece bir drama veya roman olarak görmek isteyenlerin gözünde adı geçen bölümlerin fazla bir ehemmiyeti yoktur; makul olan da budur. Fakat kitapta gizlenmiş estetik ve felsefi düşünceyi incelemeyi faydalı bulan bazı başka okuyucular da olabilir. Onlar *Notre-Dame de Paris*'i okurken romanı değil romanda gizli olan başka bir şeyi keşfetme; bize biraz sıkıntılı gibi gelen bu ifadeleri, tarihçinin sistemini ve şair olması hasebiyle sanatçının varmak istediği hedefi takip etme zevkine varacaklar.

İşte bilhassa bu sebeplerden dolayıdır ki, bu baskıya ilave edilen bölümlerle *Notre-Dame de Paris*'in eksikleri tamamlanmış olacaktır. *Notre-Dame de Paris*, eksiklerinin giderilmesi zahmetine değer doğrusu.

Müellif, bahsi geçen bölümlerden birinde, mimarinin hâlihazırdaki çöküşü -kendisine göre hemen hemen kaçınılmazdır- ve bu kral sanatın ölümü hakkında, maalesef kendisinde iyice kök salmış ve hâkim düşünce hâline gelmiş bir kanaate sahiptir. Fakat günün birinde, istikbalin bu hususta kendisini haksız çıkarmasını şiddetle arzu ettiğini söyleme ihtiyacını da duymaktadır. O, bütün formlarıyla sanatın, atölyelerimizdeki yeni nesiller arasından filizlenen dâhiler çıkaracağı umudunu da taşımaktadır. Sürülmüş tarlaya tohum ekilmiştir, hasat muhakkak verimli olacaktır. Bu baskının ikinci kısmında sebebi görüleceği gibi, yazar sadece asırlar boyunca sanatın en verimli toprağı olan eski mimarinin özsuyunun çekileceğinden korkmaktadır.

Bununla birlikte sanatçı gençlik bugün öylesine hayat ve güç dolu ki sanki bu onun kaderi, bilhassa şu anki mimarlık mekteplerimizdeki berbat profesörlerimiz, bilgileri dışında olsa da hatta istemeseler de mükemmel talebeleri mevcuttur. Horace, bahsettiği çömlekçisinin tam tersine, iki kulplu testi tasarlıyor ve tencere imal ediyordu. *Currit rota, urceus exit.*[1]

Fakat her hâlükârda mimarinin geleceği nasıl olursa olsun, genç mimarlarımız günün birinde, sanatları ile ilgili meseleyi nasıl çözerlerse çözsünler, yeni binalar yapılırken eskilerini muhafaza edelim. Mümkünse, millete millî mimari aşkını ilham edelim. Kendisinin ilan ettiği gibi, bu kitabın temel gayelerinden, yazarın hayattaki en mühim hedeflerinden biri budur.

Notre-Dame de Paris, şimdiye kadar birilerine meçhul kalmış ve en kötüsü diğerleri tarafından da takdir edilmemiş bu mükemmel Orta Çağ sanatı hakkında, belki bazı ufuklar açmıştır. Fakat müellif, kendisine gönüllü olarak biçtiği bu vazifeyi yerine getirdiği kanaatinden bir hayli uzaktır. Fırsat buldukça eski mimarimizi savunmuş; mukaddesata yapılan saldırıları, kili-

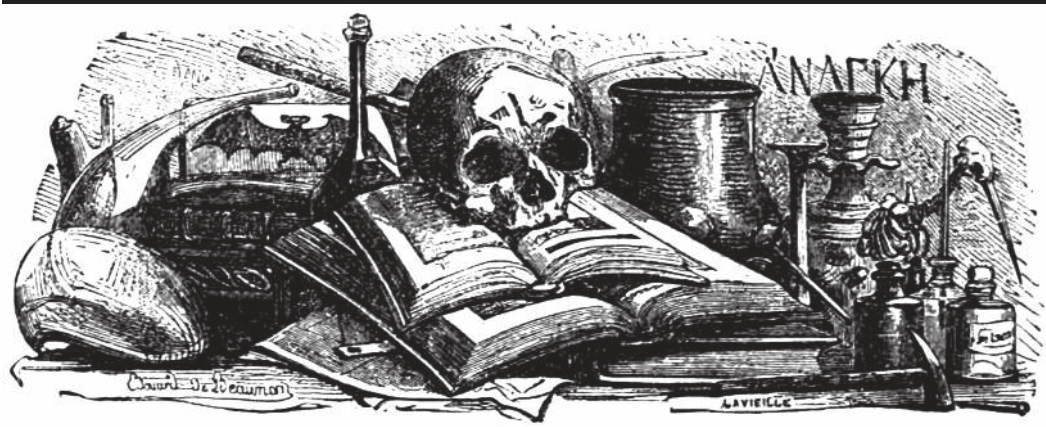
---

[1] (Lat.): "Çark dönüyor, çıkansa bir testi." -en.

se enkazlarını, kıymet bilmezlikleri, dine karşı hürmetsizlikleri yüksek sesle şikâyet etmiştir; bunu yapmaktan da yılmayacaktır. Bu mevzuya sık sık dönmeye kararlıdır, dönecektir de. Mektepli ve akademisyenlerimizin tarihî binalarımıza karşı giriştikleri şiddetli saldırılara bütün gücüyle karşı koymaya devam edecektir. Orta Çağ mimarisinin hangi ellere düştüğünü ve bugünün acemi alçı işçilerinin o büyük sanat kalıntılarını ne hâle getirdiklerini görmek ne kadar elem vericidir. Hatta bu durum, o acemilerin yaptıklarını gören ve onları yuhalamakla iktifa eden biz aydınlar için bir utançtır. Sadece taşrada olup bitenlerden bahsetmiyoruz burada; Paris'te, kapımızın önünde, pencerelerimizin altında, koskoca şehirde, okumuş insanların şehrinde; matbaa, söz ve düşünce şehrinde olanlardan da bahsediyoruz. Bu konuya son vermeden, her gün tasarlanan, müzakere edilen, başlanan, devam eden ve gözlerimizin önünde, Paris'in sanatsever halkının gözlerinin içine baka baka, cesur tenkitlere rağmen yapılan bazı vandallıklara işaret etmemiz gerekiyor: Geçenlerde berbat bir yapı tarzına sahip olan başpiskoposluk binası yıkıldı, fena da olmadı; fakat başpiskoposluk binası ile beraber yanındaki piskoposluk binası da yıkıldı ki, yıkımcı mimarın diğerinden tefrik edemediği bu bina on dördüncü yüzyıla ait nadir kalıntılardan biriydi. Yıkıcı, başağı karamuktan ayırmadı; umurunda da değildi. Taşlarını bilmem hangi istihkâm inşaatında kullanmak için herkesin hayran olduğu Vincennes Şapeli'nin yerle bir edildiği söyleniyor ki, Daumesnil'in bu istihkâma ihtiyacı da yoktu. Boourbon sarayı, şu harabe, büyük masraflarla tamir ve restore edilirken, Sainte-Chapelle'in muhteşem vitrayları gündönümü rüzgârının darbeleri altında parçalanmaya terk edilmiştir. Birkaç gündür, Sanit-Jacques-de-la-Boucherie Kalesi'nin üstünde bir inşaat iskelesi var; bugün yarın, bir sabah, yıkım kazmasını vururlar. Palais de Justice'in kutsal burçları arasına beyaz bir evcik inşa etmek için bir duvarcı bulmuşlar. Feodal döneme ait üç çan kuleli Saint-Germain-des-Prés Manastırı'nı iğdiş etmek için de bir başka duvarcı. Hiç şüpheniz olmasın Saint-Germain-l'Auxerrois'yi yerle bir etmek için bir başka usta bulacaklardır. Bütün bu duvarcılar kendilerini mimar zannediyorlar, paralarını valilikten alıyorlar, hepsi de akademisyen. Zevksizliğin gerçek zevke yaptığı bütün kötülüğü, onlar yapıyorlar. Şu yazıyı yazdığımız sıralarda, manzara çok acıklı! Onlardan biri Tuileries Sarayı'nı ele geçirmiş, diğeri Philibert Delorme'un suratının ortasına derin bir yara açmakla meşgul; bu mösyönün ağır mimarisini Rönesans'ın en zarif mimari eserlerinden birisiyle hangi arsızlıkla aynı yerde görmek sadece zamanımızın skandallarından biridir.

Paris, 20 Ekim 1832

BİRİNCİ KİTAP

I

Büyük Salon

Bundan üç yüz kırk sekiz sene altı ay on dokuz gün önce Parisliler, Cité, Université ve Şehir üçlüsünün çevrelediği yerde var gücüyle çalan çanların gürültüsüyle uyandılar.

Bu, tarihin 6 Ocak 1482 günü hatırası olarak kaydettiği bir gün de değildi. Sabahtan beri çanları çaldırıp duran ve Parisli burjuvaları ayağa kaldıran hadisenin kayda değer hiçbir yanı yoktu. Ne Picardlar'dan veya Borguignonlar'dan gelen bir saldırı, ne de kutsal emanet sandığı taşıyanların söyledikleri ilahiler, ne Laas bağında isyan eden talebeler, ne de kendisinden çok korkulduğu söylenen haşmetmeap kralın şehre girişi bahis konusuydu; kadın veya erkek herhangi bir hırsızın Adalet Sarayı'nda seyirlik idamı da yoktu. Veyahut on beşinci yüzyılda pek sık görüldüğü üzere sırmalarla süslü şatafatlı bir büyükelçi mensubunun ani ziyareti de değildi. Zaten en son olarak, daha iki gün önce Marguerite de Flandre ile veliahtın evlenmesi konusunu neticeye bağlamakla vazifeli Flaman elçilerin atlılar alayı Paris'e giriş yapmış; Bourbon kardinali de bundan hiç hoşlanmamış ama krala yaranmak için Flaman belediye başkanlarından oluşan bu kaba saba kalabalığa güler yüzlü davranmak mecburiyetinde kalmış, yağan şiddetli yağmur kapısının önündeki halıları ıslatırken onları kendi Bourbon konağında ahlaki değerler, politik iğnelemeler ve farslar ihtiva eden oyunlar eşliğinde ağırlamıştı.

6 Ocak günü, bütün Paris halkını heyecanlandıran şey; Jean de Troyes'ın dediği gibi, ne vakitten beri birlikte kutlandığı bilinmeyen Deliler Bayramı Günü ile Krallar Günü idi. O gün, Grève Meydanı'nda şenlik ateşi yakılacak, Braque Şapeli'ne kurdelelerle süslü mayıs ağacı dikilecek, Adalet Sarayı'nda Tanrı, İsa, azizler ve şeytanı konu alan dinî tiyatro piyesleri oynanacaktı. Haber, jandarma kumandanının göğüslerinde beyaz renkli, büyük haçlar taşıyan, yün kumaştan yapılma mor pelerinler giymiş adamları tarafından köşe başlarında, borularla bir gün önceden verilmişti.

Sabahtan itibaren, kadın-erkek herkes, evlerini ve dükkânlarını kapatmış, önceden belirlenen üç yerden birine doğru yola koyulmuşlardı; kimileri şenlik ateşine, kimileri mayıs ağacı dikimi yerine, kimileri de dinî temsilin verileceği yere gidiyorlardı. Şunu söylemek gerekir ki, Parisli aylakların mevsimin hava durumu hakkında çok eskiden beri sahip oldukları tecrübe rehberliğinde, bu kalabalığın en büyük kısmı, tam da mevsimi olduğu için, şenlik ateşine ya da Adalet Sarayı'nın her tarafı kapalı ve soğuktan korunmuş büyük salonunda verilecek olan temsile doğru yönelmişlerdi; meraklılar ise Braque Şapeli'nin mezarlığındaki daha çiçekleri tam açamamış zavallı bahar ağacını, ocak soğuğunda yapayalnız titremeye terk etmekte mutabık kalıyorlardı.

Halk bilhassa Adalet Sarayı'na giden ana yollara akıyordu; çünkü iki gün önce Paris'e gelmiş olan Flaman elçilerin dinî temsili seyretmek ve aynı şekilde büyük salonda yapılacak deliler papası seçimini izlemek istedikleri açıklanmıştı.

Dünyanın en büyük kapalı alanı olmakla nam salmış olan o büyük salona (gerçek şu ki, Sauval,[1] Montargis Şatosu'nun büyük salonunu henüz ölçmemişti) girebilmek o gün pek kolay değildi. Halkın tıka basa doldurduğu saray meydanı, pencerelerdeki meraklılara insan kalabalığının meydana getirdiği bir deniz manzarası sunmaktaydı ki, meydana açılan beş-altı sokak, o miktarda bir nehir munsabı gibi, her saniye meydana yeni insan seli boşaltıyordu. Hiç durmadan artan insan selinin dalgaları, denize açılan sahil dirsekleri gibi meydanın düzensiz havzasına çıkıntı yapan evlerin köşelerine çarpıyorlardı. Sarayın gotik[2] üsluplu cephesinin merkezindeki büyük merdivenden insan seli iki yönlü olarak inip çıkıyor, ara duraktaki peronda dalgakırana toslamış gibi kırıldıktan sonra yan taraflardaki iki inişten dalgalar hâlinde akıyordu; bu hâliyle büyük merdiven, göle dökülen bir şelale gibi, insan selini aralıksız olarak meydana akıtıyordu. Bağrışmalar, gülüşmeler ve bu binlerce ayağın tepin-

---

[1] Henri Sauval, *Histoire et Recherche des Antiquités de la Ville da Paris*, Moette et Chardon (3 vol.), Paris 1724.

[2] "Gotik" kelimesi genel kullanımı itibarıyla tamamen yanlış manada kullanılmaktadır. Biz de bu kelimeyi herkes gibi, oval kemerlerin kullanıldığı Orta Çağ'ın birinci mimari dönemini takip eden yarım daire tam kemerlerin kullanıldığı ikinci dönem mimari tarzını tavsif etmek için kullanacağız (Victor Hugo'nun notu).

meleri büyük bir gürültü ve uğultu çıkmasına sebep oluyor; zaman zaman bu uğultu ve gürültü şiddetini arttırıyor, bütün bu kalabalığı büyük merdivene doğru sürükleyen akıntı geri çekiliyor, yolunu şaşırıyor, bir kasırga gibi dönmeye başlıyordu. Buna sebep de, bir zabıta memurunun insanları iteklemesi veya düzeni sağlamak için bir jandarma çavuşunun atını kalabalığın üzerine çevirmesiydi. Jandarma çavuşunun düzeni sağlama tarzı, jandarma kumandanlığının, başkumandanlığa; başkumandanlığın, mareşalliğe; mareşalliğin de Paris jandarma teşkilatına miras bıraktığı harika bir gelenektir.

Kapılarda, pencerelerde, çatılarda, çatı pencerelerinde, binlerce Parisli karınca gibi kaynıyor; kendi hallerinde, sakin, saygılı bir şekilde saraya, kalabalığa bakıyorlar, daha fazlasını da istemiyorlardı. Zaten Parislilerin çoğu, seyircileri seyretmekle iktifa ederler; zira bir duvarın arkasında olup biten şeyden çok, duvarın kendisi bizim ilgimizi çeker.

Eğer 1830 yılında yaşayan bizlerin birbirlerini itip kakan, sağa sola çeken, omuz vuran on beşinci yüzyıl Parislilerinin arasına girip onlar gibi düşünme ve sarayın 6 Ocak 1482'de öylesine dar, bugünkü devasa salonuna onlarla beraber girme imkânımız olsaydı, manzara oldukça ilgi çekici ve oldukça büyüleyici olur, etrafımızdaki eski püskü şeyler bize yepyeni gelirdi.

Eğer okuyucu uygun bulursa, paltolar, pelerinler ve etekler giymiş bu kalabalığın arasına dalıp; bizimle beraber o büyük salonun eşiğinden atlayıp içeri girdiğinde edineceği intibaları, kapılacağı duyguları izah etmeyi deneyelim.

Ve ilk önce kulaklarda uğuldama, gözlerde kamaşma. Başımızın üstünde gök mavisine boyanmış, altın yaldızla süslenmiş tahta kaplamalı bir çift sivri kubbe; ayaklarımızın altında beyaz ve siyah mermerden mütevali bir kaldırım. Bizden birkaç adım ileride, kocaman fil ayağı bir sütun, bir tane daha, sonra bir tane daha; salon boyunca çift kubbenin kemer boyunlarını genişliğine ortadan tutan toplam yedi adet fil ayağı sütun. İlk dördünün etrafında cam ve yaldızları parıltılar saçan satıcı dükkânları; geriye kalan üç fil ayağı sütunun etrafında davacıların poturlarından, savcıların cübbelerinden aşınmış; parlayan, meşeden kanepeler. Salonun etrafında, yüksek duvar boyunca, kapılar arasında, pencereler arasında, fil ayağı sütunlar arasında Pharamond'dan itibaren bütün Fransa krallarının sıra sıra

heykelleri: saraylarındaki üst seviye memurların engellemeleriyle başarısızlığa mahkûm olmuş kolları sarkık, gözleri öne eğik krallar; başı ve elleri göğe doğru kalkmış cesur ve savaşçı krallar. Sonra oval kemerli pencerelerde binbir renkli vitraylar; salonun geniş çıkışlarında ince oymalı muhteşem kapılar ve Du Breul'un 1549 yılında hayranlık duyduğu ve biz gördüğümüzde zaten biraz solmuş ve örümcek ağları ve tamamen toz toprak altında kalmış, tepeden tırnağa mavi ve altuni renkleriyle parlayan kemerler, fil ayakları, kalın duvarlar, kapı pencere pervazları, lambriler, kapılar, heykeller.

Duvarlar boyunca gidip gelen, yedi fil ayağı sütun etrafında dönüp duran gürültülü, alacalı bulacalı renkli bir kalabalığın istila ettiği ve bir ocak gününün solgun ışıklarıyla aydınlanmış boyu eninden fazla bu devasa salonu şimdi tasvir edelim de çok daha fazla ayrıntılarını anlatmayı deneyeceğimiz tablo hakkında bir fikir sahibi olunsun.

Hakikat şu ki, Ravaillac, IV. Henri'yi öldürmemiş olsaydı, ilgili dava dosyaları Adalet Sarayı'nın mahkeme kalemine gönderilmeyecek, o dosyaları ortadan kaldırmak için tek çare olarak içeriden bir suç ortağına ihtiyaç olmayacak, dosyaları yakmak için evrak odası yakılmayacak ve evrak odasını yakmak için de Adalet Sarayı yakılmayacaktı; netice itibarıyla 1618 yangını da olmayacaktı. Böylece eski saray, eski büyük salonuyla hâlâ ayakta kalacaktı. Ben de okuyucuya "gidin orayı görün," derdim; böylece ben sarayı tasvir etmekten, okuyucu da okumaktan kurtulurdu. Bu da gerçeğin yeni bir tarafını ispat ediyor: Büyük hadiselerin arkasından nelerin olacağı hesaplanamaz.

Aslında Ravaillac'ın suç ortaklarının olması da pek mümkün görünmüyor, diyelim ki vardı, ama 1618 yangınıyla hiçbir alakaları yoktu. Bu yangınla ilgili olarak daha makul açıklamalar yapılabilir: ilk önce, herkesin bildiği gibi, 7 Mart'ta gece yarısından sonra, bir ayak genişliğinde ve bir kulaç boyunda yanmakta olan bir gök cisminin sarayın üstüne düşmesi. İkinci olarak, Théophile'in aşağıdaki dörtlüğü:

Paris'te Bayan Adalet
Çok fazla yediği için baharatı
Kendisiyle beraber ateşe verdiğinde Sarayı
Muhakkak ki, üzücü bir oyundu.

1618 yılında Adalet Sarayı yangını hakkında politik, şiirli, fiziki yönden bu üç açıklama hakkında ne düşünülürse düşünülsün, hadise maalesef gerçektir, yangın vakidir. Bu felaket ve bilhassa birbirini takip eden sonu gelmez değişik restorasyonlar sebebiyle sarayın içindekilerden geriye pek az şey kaldı. Kral Robert'in inşa ettirdiği ve Helgaldus'un tasvir ettiği muhteşem binaların izlerini ararken Philippe le Bel dönemine kadar çıkan, Louvre'un ağabeyi ve Fransa krallarının bu ilk ikametgâhı olan saraydan bugüne fazla bir şey kalmadı. Hemen hemen her şey kayboldu. Saint-Louis'nin "evlilik" yatak odası nerede? "Üzerindeki yünden uzun gömleği, kumaştan kolsuz pelerini, siyah sandaletinin üst tarafına giydiği harmanisi ile yanında Joinville olduğu hâlde halıların üzerine uzanıp" adalet dağıttığı bahçeye ne oldu? İmparator Sigismond'un, IV. Charles'ın, Yurtsuz Jean'ın yatak odaları nerede? VI. Charles'ın üzerinde af fermanını ilan ettiği merdiven; veliahdın gözleri önünde Marcel'in, Robert de Clermont'u ve mareşal de Champagne'ı boğazlattığı döşeme taşı nerede? Papalık müddeisi Bénédict'in beyannamelerinin yırtıldığı, beyannameleri getirenlerin piskopos serpuşu ve papazlık ayin kaftanı giydirilmiş vaziyette alaylı bakışlar altında Paris'in her tarafında dolaştırılıp suçlarını itiraf ettikten sonra çıkıp gittikleri kapı nerede? Ya da altın süslemeleri, gök mavisi pencere camları, kemerleri, heykelleri, fil ayağı sütunları, yaprak kenarlı oyma süslemeli devasa kubbesi ile büyük salona ne oldu? Ya o yaldızlı oda? Süleyman tahtının aslanları gibi adaletin gücüne boyun eğmiş hâli ifade eder vaziyette, başını önüne eğmiş kuyruğunu bacaklarının arasına sıkıştırmış hâlde kapının önündeki taştan aslana ne oldu? Ya o güzelim kapılar, vitraylar? Biscornette'in cesaretini kıran kalem işlemeli demirden tertibat ve Du Hancy'nin ince doğramacılık işleri… Zaman ve insanlar bu harika eserlere ne yaptılar? Bütün bunlara karşılık, bütün bu Galya tarihine, bütün bu gotik sanata karşılık bize ne verildi? Saint-Gervais giriş kapısının şu beceriksiz mimarı M. de Brosse'un ağır, basık kemerleri, işte sanat için yapılanlar; tarihe gelince, Patrus'ün dedikodularını aksettirmeye devam eden devasa sütunun gevezeliklerinden başka elimizde bir şey yok.

Pek az şey söyledik. Artık eski gerçek sarayın büyük salonuna dönelim.

Bu devasa paralelkenarın iki ucundan birinde o meşhur mermer masa duruyordu; bu masa o kadar uzun, geniş ve kalındı ki, Gargantua'nın iştihasını kabartacak tarzda yapılmıştı. Derebeylik dönemi kayıtlarına göre, dünyada başka bir benzeri yoktu. Diğer ucunda XI. Louis'nin, Meryem Ana'nın önünde diz çökmüş vaziyette yaptırdığı kendi heykelinin ve kral heykelleri hizasında iki heykel yerinin boş kalmasına aldırmadan, Charlemagne ve Saint Louis'nin heykelleri ile Fransa kralları gibi tanrı katında çok itibarlı olduklarına inandığı iki azizin heykellerini taşıttığı şapel duruyordu. Aşağı yukarı altı sene önce yapıldığı için hâlâ yeni gibi duran bu şapel o narin mimarinin, mükemmel heykelciliğin, bizde gotik tarzın birinci döneminin sonunu temsil eden ve Rönesans'ın perili fantezilerinde on altıncı yüzyılın ortalarına kadar uzanan derin ve ince oymacılığın büyüleyici zevkini taşımaktadır. Giriş kapısının üst kısmında çok güzel duran gül bezek, bir incelik ve zarafet şaheseridir ki, dantelden bir yıldızdır dense yeridir.

Salonun ortasında, büyük kapının karşısında, duvara dayalı altın sırmalı ipek kumaştan bir kerevitin içine yaldızlı odanın dehlizindeki bir pencere vasıtasıyla geçilebilen, Flaman elçileri ve dinî temsile davetli diğer ağır misafirler için özel bir giriş hazırlanmıştı.

Usule göre, dinî temsil, büyük mermer masanın üzerinde verilirdi. Sabahtan beri masa sahne olarak bunun için hazırlanıyordu. Hukukçuların ayakkabı topuklarından, her tarafı çizik çizik olmuş olan mükemmel mermer döşemenin üstüne ihtiyacı görecek yükseklikte bir çatı kafes konmuştu; mermer döşemenin salonun her tarafından görülebilen üst yüzeyi sahne olarak kullanılacak, üstü halılarla örtülmüş olan iç kısmını da oyuncular vestiyer olarak kullanacaklardı. Dışarıya konmuş basit bir merdivenle sahne ile vestiyer arası muvasala sağlanacak, gerektiğinde giriş-çıkışlarda sert basamaklarından istifade edilecekti. Bu merdivenden çıkmak istemeyecek ne bir oyuncu ne bir temsil kurgusu ne de beklenmedik bir hadise vardı. Sanatın ve makinenin saygıdeğer ve masum çocukluğu!

Adalet Sarayı başyargıcının dört çavuşu, idamların yapıldığı günlerde olduğu gibi bayram günlerinde de halkın bütün davranışlarını takip etmekle vazifeli olarak, mermer masanın dört köşesinde bekliyorlardı.

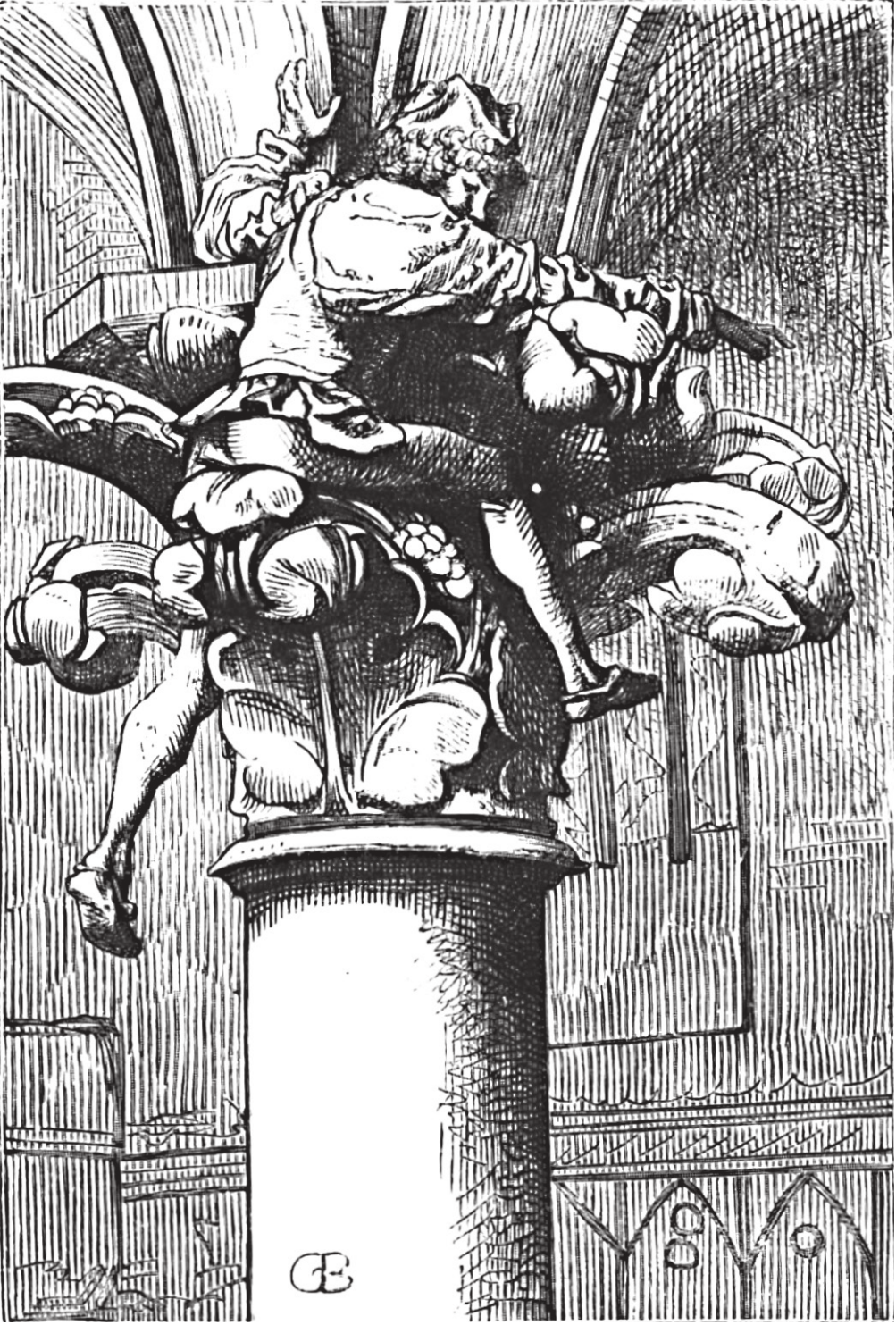
Sarayın büyük saati on ikiyi vurduğunda temsilin başlaması icap

ediyordu. Bir tiyatro oyunu için elbette geç bir saatti; ama başlama saatini, büyükelçilerin salona gelişlerine göre ayarlamak gerekmişti.

Hâlbuki kalabalığın tamamı sabahtan beri bekliyordu. Bu mütevazı meraklıların önemli bir bölümü şafak vaktinden beri sarayın büyük merdiveninin önünde soğuktan titreşip duruyordu. Hatta onlardan bazıları, ilk girenlerden olabilmek için, geceyi büyük kapının önünde geçirdiklerini söylüyorlardı. Her saniye artan kalabalık, yatağından taşan su gibi, duvarlara tırmanmaya, sütunların etrafında kabarmaya; duvar saçaklarına, kornişlere, pencere pervazlarına, binanın cumbalarına, heykellerin kabartmalarına çıkmaya başlamıştı. Hatta bu edepsizlik ve çılgınlık gününün huzursuzluğu, sabırsızlığı, can sıkıntısı, hürriyeti; sivri bir dirsek veya demirli bir ayakkabının sebep olduğu ağız dalaşları; elçilerin gelmeleri icap eden vakitten çok önce başlayan uzun bir bekleyişin yorgunluğu, bu kapalı kalmış, iç içe geçmiş, sıkışmış, ezik, boğuk halkın uğultusuna acı ve hırçın bir ahenksizlik katıyordu. Kalabalığın dilinde, Flamanlara, Paris esnaf kâhyasına, Bourbon kardinaline, Adliye Sarayı başyargıcına, Madam Marguerite d'Autriche'e, eli sopalı çavuşlara, soğuğa, sıcağa, kötü havaya, Paris piskoposuna, deliler papasına, sütunlara, heykellere, şu kapalı kapıya, şu açık pencereye sadece şikâyet ve beddua vardı. Ama bu durum, kalabalığın arasına dağılmış olan öğrenci çetelerinin ve uşakların alaycı tavırlarıyla, iğneli laflarla bu umumi memnuniyetsizliği kışkırtarak, eğlenmelerine yarıyordu.

Onların arasında bir başka neşeli hergele grubu vardı ki, bir pencerenin camlarını çıkardıktan sonra, hiç umursamadan tabanına oturmuşlar, sırayla, dışarıdan ve içeriden seyrettikleri salondaki ve meydandaki kalabalığa alaycı sözler sarf ediyorlardı. Salonun bir ucundan diğer ucuna birbirlerine attıkları alaylı laflara, kahkahalara, gülünç el-kol hareketlerine bakılırsa rahatlıkla şu hükme varılabilir ki, oradaki kalabalığın sıkıntıları ve yorgunlukları bu genç çaylakları alakadar etmiyordu; bekledikleri dinî temsil başlayıncaya kadar, kendi keyifleri için gözlerinin önündeki manzaradan kendilerine göre bir temsil çıkarmayı çok iyi biliyorlardı.

- Vay canına, Joannes Frollo de Molendino, siz ha! diye bağırıyordu içlerinden biri, bir sütun başlığının ayı pençesi biçimli kabartmasına ilişmiş güzel ve yaramaz yüzlü, sarışın küçük şeytana benzeyen birine.

- Vay canına, Joannes Frollo de Molendino, siz ha! diye bağırıyordu içlerinden biri, bir sütun başlığının ayı pençesi biçimli kabartmasına ilişmiş güzel ve yaramaz yüzlü, sarışın küçük şeytana benzeyen birine.

- Adınız gerçekten Jehan du Moulin,[3] zira kollarınız ve bacaklarınız sanki rüzgârda uçan ikişerli dört kanat gibi. Ne vakitten beri buradasınız?

- Şeytan merhamet etti, dört saatten fazla bir zamandır buradayım, umut ederim ki, bu dört saati Araf'taki bekleme süremden tenzil ederler. Sicilya kralının sekiz hanendesinin, Saint-Chapelle'de saat yedideki büyük ayinde ilk ayeti okuduklarını duydum.

- Başarılı hanendeler diye lafa girdi öteki; sesleri külahlarından daha sivri! Saint Jean adına bir ayin tertip etmeden önce, kral, mösyö Saint-Jean'ın Latince mezamirin Provence aksanıyla okunmasını sevip sevmediği hususunda bilgi edinmeliydi.

- Sicilya kralının o lanet muganniler ine para kazandırmak için yaptı bunu diye acı acı bağırdı pencerenin altındaki kalabalıktan yaşlı bir kadın. Şimdi size soruyorum! Bir ayin için bin Paris lirası ödenir mi? Üstelik Paris balık halinden alınan vergiyle!

- Sen sus ihtiyar diye söze girdi balıkçı kadının yanında burnunu tıkayan iri yarı ciddi bir kişi. Bir ayin düzenlenmeliydi. Kralın tekrar hasta olmasını istemezdiniz, değil mi?

- Kralın kürkçübaşı Sayın Gilles Lecornu, çok doğru söylediniz! diye bağırdı sütun başlığına tutunmuş olan küçük bir öğrenci.

Zavallı kürkçü başının bu tuhaf ismini duyan talebeler kahkahalarla güldüler. Onlardan birileri "Boynuzlu! Boynuzlu Gilles!" diyordu.

"*Cornutus ve hirsutus*,"[4] diyordu bir başkası.

- Neden gülüyorlar ki? diye devam etti, sütun başlığına tutunmuş olan küçük şeytan. Saygıdeğer Gilles Lecornu, kralın malikâne kâhyası Üstat[5] Jehan Lecornu'nün kardeşi, Vincennes ormanının korucubaşı Üstat Mahiet Lecornu'nün oğludur; hepsi Paris ekabirindendir, babadan oğula hepsi evli insanlar!

Şamata iyice arttı. İriyarı kürkçübaşı, tek kelime bile etmeden, her taraftan üzerine dikilmiş bakışlardan kurtulmaya çalışıyor; terliyor, serinlemeye çalışıyor ama boşuna: Tahtaya saplanmış bir kama gibi, harcadığı gayretler utanç ve öfkeden kıpkırmızı olan kocaman

---

[3] Moulin (Fr.): Değirmen -mn.

[4] "Boynuzlu ve kıllı". -mn.

[5] Üstat: Bu kelimenin Türkçedeki derinlikli manası okuyucunun malumudur. Kitaptaki kullanıldığı şekliyle karıştırılmaması gerekir. -mn.

yüzünü yanındakilerin omuzlarına daha da fazla gömmekten başka bir işe yaramıyordu.

Nihayet yanındakilerden kısa boylu, tıknaz ve kendisi gibi saygıdeğer biri imdadına yetişti.

- Bir beyefendiye, talebelerin böyle hitap etmeleri ne kadar iğrenç bir şey! Benim zamanımda böyle davrananları önce değnekle döverler, sonra da yakarlardı.

Bütün çete üyeleri kahkahaya boğuldu.

- Şu cazgıra bakın hele! Bu felaket tellalı baykuş da kim ola?

- Onu tanıdım dedi onlardan biri; bu, Üstat Andry Musnier.

- Université'nin dört yeminli kitapçısından biri de ondan, dedi diğeri.

- Bu dükkânda her şey dörtlü diye bağırdı bir üçüncüsü: dört millet, dört fakülte, dört bayram, dört dava vekili, dört elektör, dört kitapçı.

- Pekâlâ diye söze girdi Jehan Frollo; biz de onlara dörtlü bir şeytanlık yapalım.

- Musnier, senin dükkândaki kitapları yakacağız.

- Musnier, senin uşağı döveceğiz.

- Musnier, karını sıkıştıracağız.

- Şişko güzel Matmazel Oudarde.

- Dul bir kadın kadar taze ve neşeli.

- Lanet olsun size! diye homurdandı Üstat Andry Musnier.

- Üstat Andry, dedi hâlâ sütun başlığına asılı duran Jehan, sus yoksa tepene düşerim.

Üstat Andry gözlerini yukarı kaldırdı, sanki fil ayağı sütunun yüksekliğini ölçtü, yukarıdaki kopuğun ağırlığını hesapladı; akıldan, ağırlığı hızın karesiyle çarptı ve sustu.

Savaş meydanın galibi Jehan, muzaffer bir eda ile devam etti:

- Bir başdiyakoz kardeşi olsam da, dediğimi yaparım.

- Üniversitemizin saygıdeğer insanları olarak böyle bir günde imtiyazlarımıza saygı göstermediniz! Nihayet, şehirde bahar ağacı dikimi ve şenlik ateşi var; dinî temsil, deliler papası seçimi ve Cité'de Flaman elçiler heyeti; ya Université'de, hiçbir şey!

- Maubert Meydanı yeteri kadar büyük! dedi. Pencere kenarına tünemiş olan çaylaklardan biri.

- Kahrolsun rektör, elektörler ve öğretim üyeleri! diye bağırdı Joannes.

- Bu akşam Champ-Gaillard'da Üstat Andry'nin kitaplarıyla bir şenlik ateşi yakalım diye devam etti öteki.

- Memurların masalarını da dedi yanındaki.

- Kilise mensuplarının değneklerini de!

- Dekanların tükürük hokkalarını da!

- Bölüm başkanlarının kürsülerini de!

- Elektörlerin sandıklarını da!

- Rektörün iskemlelerini de!

- Kahrolsun! dedi küçük Jean, ilahi söylerken; kahrolsun Üstat Andry, öğretim görevlileri ve memurlar; teologlar, doktorlar ve emir yayınlayanlar; bölüm başkanları, delegeler ve rektör!

- Dünyanın sonu geldi! dedi üstat Andry kulaklarını tıkayarak.

- Bakın.

- İşte rektör, meydana geçiyor diye bağırdı pencere kenarındakilerden biri.

Bunun üzerine herkes yüzünü meydana çevirdi.

Bu gerçekten bizim saygıdeğer rektörümüz Üstat Thibaut mu? diye sordu, içerideki bir sütuna yaslanıp kaldığı için dışarıda olup bitenleri göremeyen Jehan Frollo du Moulin.

- Evet, evet diye cevap verdi diğerleri, bu gerçekten o, rektör Üstat Thibaut.

Gerçekten de rektör ve Université'nin yüksek dereceli mensupları dinî alay hâlinde elçilik önüne gelmişler, saray meydanından geçiyorlardı. Pencereye üşüşmüş olan öğrenciler yanlarından geçerken onları müstehzi sözler ve alaylı alkışlarla karşılıyorlardı. Hakarete ilk uğrayan, grubunun önünde yürüyen rektör oldu; ağır bir hakaretti.

- Günaydın, rektör bey! Hop, günaydın dedik ya!

- İhtiyar kumarbazın burada işi ne? Zar atmayı bıraktı mı yoksa?

- Katırına binmiş bak nasıl tırıs tırısa gidiyor! Katırın kulakları onun kulakları kadar uzun değil.

- Hoop! Günaydın, rektör bey! Tybalde aleator![6]

- İhtiyar ahmak! Yaşlı kumarbaz!

---

[6] Thibault: Zar kumarbazı.

- Tanrı sizi korusun! Bu gece bir hayli düşeş attınız mı?

- Kumar ve zarlar aşkına yüzü solmuş, bitkin, yorgun ihtiyar.

- Şehirde tırıs tırısa sırtını Université'ye dönmüş nereye gidiyorsunuz böyle, Tybalde ad dados?[7]

- Muhakkak Thibautodé Sokağı'nda bir kumarhane arıyordur diye bağırdı, Jehan du Moulin.

Bütün çete öfkeli alkışlarla ve gök gürültüsünü andıran seslerle bu eşek şakasını tekrar etti.

Thibautodé Sokağı'nda kumarhane arıyorsunuz, öyle mi şeytanın kumar arkadaşı sayın rektör?

Sonra hakarete uğrama sırası diğer yüksek memurlara geldi.

- Kahrolsun öğretim üyeleri! Kahrolsun asâlılar!

- Söyle bakalım, Robin Pousepain, kim oluyor şuradaki?

- Gilbert de Suilly, Gilbertus de Soliaco, Autun Koleji'nin müdürü.

- Bana bak, senin yerin benimkinden daha müsait, al benim ayakkabıyı, suratına fırlat.

- *Saturnalitias mittimus ecce nuces*.[8]

- Kahrolsun beyaz cübbeli altı teolog!

- Onlar teolog mu? Ben onları, Sainte-Genevive'in, Roogny Malikânesi adına şehre hediye ettiği altı beyaz kaz zannediyordum.

- Kahrolsun tabipler!

- Kahrolsun kardinallerle dedikoducuların tartışmaları!

- Al bakalım, şapkam da sana, Sainte-Genevieve'in müdürü! Sen benim hakkımı başkasına vermiştin. Doğru söylüyorum, Normandiya grubundaki yerimi İtalyan olduğu için Bourges vilayetinden Ascanio Falzaspada ufaklığına verdi.

- Bu bir adaletsizlik, dedi bütün talebeler. Kahrolsun Sainte-Genevieve'in müdürü!

- Hop hişt! Üstat Joachim de Ladehors! Hoop! Louis Dahuille! Hop hey! Lambert Hoctement!

- Alman topluluğunun temsilcisi, şeytan görsün yüzünü!

---

[7] Zarlı Thibault. Thibault-aux-des Sokağı Louvre'a yakındır.

[8] Martialis, *Epigrammes*, VII, 91, 2: "Sana Saturnales cevizlerini gönderiyoruz." Metnin adı: "Saturnalicias".

- Ve siz de kahrolun, Sainte-Chapelle'in gri kürklü papazları; *cum tunicis grisis*.[9]

- *Seu de pellibus grisis fourratis*.[10]

- Hey baksanıza! Sanat üstatları! Bütün siyah cübbeliler! Bütün kırmızı cübbeliler!

- Rektörün arkasında ne güzel kuyruk olmuşlar öyle!

- Sanki Venedik dükü peşine adamlarını takmış, her yıl denizde yapılan kutsal merasime gidiyor.

- Baksana Jehan! Piskoposluk meclisi azası papazları!

- Cehennemin dibine gitsinler!

- Papaz Claude Choart! Doktor Claude Choart! Marie la Giffarde'ı mı arıyorsunuz?

- Glatigny Sokağı'nda, o.

- Sefihler kralının yatağını hazırlıyor!

- Elindeki son dört kuruşunu harcıyor; *quatuor denarios*.

- *Aut unum bombum*![11]

- O gürültüyü burnunuza çıkarmasını ister misiniz?

- Arkadaşlar! Picardie delegesi üstat Simon Sanguin geliyor; karısı da atının terkisinde.

- *Post equitem sedet atra cura*![12]

- Ha gayret, Üstat Simon!

- Sayın delege günaydın!

- İyi akşamlar, delege bayan!

- Talihli insanlar, bütün bunları görebiliyorlar diyordu, hâlâ sütun başlığının yapraklı süslemesine tünemiş hâlde duran Joannes de Molendino.

Bu arada Université'nin yeminli kitapçısı Üstat Andry Musnier, kralın kürkçübaşı Gilles Lecornu'nün kulağına eğilmiş bir şeyler söylüyordu.

- Size söylediğim gibi mösyö, dünyanın sonu geldi. Mektep talebelerinin bu kadar taşkınlık yaptıkları hiç görülmedi. Bu olaylar asrımızın lanet icatlarıdır, onlar sebebiyle her şeyimizi kaybediyoruz. Ağır toplar, yılancık topları, humbaracı topları ve de matbaa,

---

[9] "Gri kürklü!"

[10] "Ya da gri kürkle kaplı!"

[11] "Ya da hafif gürültü!"

[12] Horace, *Odes*, III, 1, 40: "Atlının arkasında oturuyor gam yükü."

ki Almanya'dan gelen başka bir veba. Ne el yazması eser kaldı ne de kitap! Matbaa, kitapçılığı öldürdü. Dünyanın sonu geldi. Kadife kumaşların çoğalmasından fark ediyorum durumu, dedi kürkçü.

Bu arada saat öğleyi vurdu.

"Oh," dedi kalabalık hep bir ağızdan. Öğrenciler sustular. Sonra, ani bir karışıklık oldu; büyük bir baş-ayak hareketi; büyük ve umumi bir öksürük patlaması ve mendil hışırtısı; herkes şöyle bir kendine geldi, toparlandı, bir omuz vücut hareketi ve ayak parmaklarının üzerine dikildi. Derin bir sessizlik; bütün boyunlar ileriye uzanmış, ağızlar açık kalmış, bütün bakışlar mermer masaya yönelmişti. Ortada bir şey yoktu. Paris merkez komutanının dört çavuşu hâlâ oradaydı, dört boyalı heykel gibi sert ve soğuk. Bütün gözler Flaman elçilere tahsis edilen kerevete yöneldi; kapı kapalı, kerevet boştu. Bu kalabalık, sabahtan beri üç şey bekliyordu: öğle vaktini, Flaman elçilerini, dinî temsili. Beklenen üç şeyden sadece öğle vakti, vaktinde geldi.

Bu kadarına da pes artık.

Bir, iki, üç, beş dakika, bir çeyrek saat beklendi; gelen yoktu. Kerevet hâlâ ıssız, tiyatro dilsizdi. Hâl böyle olunca sabırsızlığın yerini öfke aldı. Hiddetli sözler tedavüle girdi, henüz kısık sesle de olsa, "Temsil! Temsil!" diye mırıldanmalar başlamıştı. Kafalar bulanmaya başlamış, kalabalık arasında sadece homurtusu duyulan fırtına, patlamaya hazırlanıyordu. İlk kıvılcımı çakan Jehan du Moulin oldu.

Bir yılan gibi sütun başlığına dolanmış hâlde bükülüp kıvrılarak ciğerlerinin bütün gücüyle, bağırdı:

- Temsil başlasın, Flamanlar da cehennemin dibine!

Kalabalık alkışladı.

- Temsil başlasın! Bütün Flamanlar cehennemin dibine gitsin! diye tekrarladı kalabalık.

- Temsilin hemen başlatılması lazım diye devam etti bir öğrenci; eğer başlamazsa komedi ve dinî tiyatro niyetine Adalet Sarayı'nın başyargıcını asmayı düşünüyoruz.

- Çok güzel dedin, asmaya yargıcın çavuşlarından başlayalım! diye bağırdı kalabalık.

Arkadan büyük bir alkış koptu. Ve sararıp solan zavallı dört şeytan birbirlerine bakmaya başladılar. Kalabalık onlara doğru harekete

geçti ve çavuşlar kendilerini kalabalıktan ayıran ince tahta parmaklığın kalabalığın ayakları altında yerlerde süründüğünü görüyorlardı.

Vaziyet vahimdi.

Her taraftan "Yağmalayın! Yağmalayın!" diye bağırıyorlardı.

Bu arada, daha yukarıda tasvir ettiğimiz vestiyerin halısı havalandı ve tek bir bakışıyla kalabalığı aniden durduran bir kişiye yol verdi ve hayretengiz bir şekilde kalabalığın öfkesini meraka kalbetti.

- Susun! Susun!

Kendinden pek emin olmayan ve bütün azaları titreyen şahıs, yaklaştıkça ve gitgide dizlerinin üstüne çöküyormuş görüntüsü veren reveranslarla mermer masanın kenarına kadar ilerledi.

Bir taraftan da, yavaş yavaş sükûnet avdet ediyordu. Geriye sadece kalabalığın sessizliğinden mütevellit hafif bir uğultu kalmıştı.

- Beyefendiler, hanımefendiler; "Meryem Ana'nın Adaleti" adını taşıyan çok güzel bir dinî tiyatroyu, kardinal hazretlerinin huzurunda takdim ve temsil etmek şerefine erişeceğiz. Jüpiter rolünü ben oynayacağım. Kardinal hazretleri şu an itibarıyla Baudets kapısında Sayın Université rektörünün verdiği nutku dinlemekte olan Avusturya sayın dükünün saygıdeğer elçilik mensuplarına refakat etmektedir. Çok muhterem kardinal hazretleri buraya gelir gelmez, temsile başlayacağız.

Adalet Sarayı başyargıcının zavallı çavuşlarını idamdan kurtarmak için sadece Jüpiter'in müdahalesi kâfi gelmişti. Bu pek gerçekçi hadiseyi uydurmak ve netice itibarıyla da Tenkit İlahesi'nin huzurunda mesul olmak mutluluğuna erseydik, hiç kimse bize karşı o klasik kaideyi kullanamazdı: *Nec deus intersit*.[13] Zaten Senyör Jüpiter'in sahne elbisesi çok fazla alımlıydı ve kalabalığın dikkatini üstüne çekerek sakinleşmesini sağladı. Jüpiter, yaldız çivili siyah kadife ile kaplı bir zırh giymiş; başında yaldızlı gümüş düğmelerle süslü bir miğfer vardı. Yüzünün bir yanını kaplayan kızıl ve kaba sakalı, diğer yanını kaplayan kırmızı boya; elinde taşıdığı şeritler, taşlar, konuya yabancı olmayan gözlerin rahatlıkla yıldırımı simgeleştirdiğini bilecekleri nesnelerdi; ten renginde ve Yunan usulü kurdelelerle süslenmiş ayakları olmasaydı, elbisesinin ciddiyeti açısından Mösyö de Berry'nin Breton birliğindeki bir okçuyla mukayese etmek mümkündü.

---

[13] Horace, *Art poétique*, 191: "Ve Tanrı araya girmesin."

II

Pierre Gringoire

Hâl böyleyken, Jüpiter'in sahne elbisesinin kalabalık üzerinde uyandırdığı hayranlık ve memnuniyet, söylediği sözler arasında kaybolup gidiyordu; şu son talihsiz: "Çok muhterem kardinal hazretleri buraya gelir gelmez temsile başlayacağız," cümlesini söylediğinde, sesi gök gürültüsü gibi bir yuhalama sayhasında kayboldu.

Halk, "Temsile hemen başlayın! Temsil derhal başlasın! Temsil!" diye bağırıyordu. Bütün bu bağırışların fevkinde Johannes de Molendino'nun, Nimes şamatasının cırlak kavalı gibi çıkan sesi bütün gürültüye baskın çıkıyordu: "Derhâl başlayın!"

Robin Poussepain ve pencereye tünemiş olan diğer çaylaklar;

- Kahrolsun Jüpiter! Kahrolsun Bourbon kardinali! diye avazları çıktığı kadar bağırıyorlardı.

- Dinî tiyatro hemen başlasın! diye tekrar tekrar bağırıyordu kalabalık. Hemen! Derhâl! Oyuncuları ve kardinali asmak için ip ve çanta getirin.

Zavallı Jüpiter, yüzüne sürdüğü allığa rağmen solmuş, korkmuş; ne yapacağını şaşırmış bir hâlde elindeki yıldırımı yere düşürdü, sonra miğferini eline aldı; kekeleyen ve titreyen sesiyle kalabalığı selamladı: "Kardinal hazretleri… Flaman elçileri… Madam Marguerite de Flandre…" Ne diyeceğini bilemiyordu; asılmaktan korkuyordu.

Bekletildiği için ayak takımı, kardinali beklemeden oyun başlarsa da kardinal tarafından asılmak; iki tarafında da gördüğü sadece bir uçurumdu, yani darağacı.

Tam bu sırada biri geldi, mesuliyeti üzerine aldı ve onu sıkıntıdan kurtardı.

Mermer masa-sahnenin etrafında boş bırakılmış alandaki parmaklığın berisinde duran, tamamen yaslandığı sütunun arkasında kaldığı için şimdiye kadar henüz kimsenin fark etmediği uzun ince boylu; şöyle diyelim, uzun, zayıf, solgun, sarışın, yanaklarında ve alnındaki kırışıklıklara rağmen, parlayan gözleri ve gülümseyen yüzüyle hâlâ genç görünen, eskiliği sebebiyle parlamış ve yıpranmış

siyah renkli bir şayak giymiş olan bu şahıs, mermer sahneye yaklaştı ve zavallı sabır taşına işaret etti. Ama öteki, mahcur, görmüyordu.

Yeni gelen bir adım daha attı: "Jüpiter!" dedi, "sevgili dostum Jüpiter!"

Beriki duymuyordu.

Sonunda, sabrı taşan uzun sarışın adam, neredeyse kulağının dibine gelip bağırdı:

- Michel Giborne!

- Beni kim çağırdı? dedi, Jüpiter, irkilerek uyanmış gibi.

- Ben! dedi siyah giyimli şahıs.

- Ah! dedi Jüpiter.

- Hemen başlayın, diye devam etti öteki: Halk memnun olsun, başyargıcı teskin etmeyi üstüme alıyorum, o da sayın kardinali yatıştırır.

Jüpiter rahat bir nefes aldı.

Kendisini yuhalamaya devam eden kalabalığa ciğerlerinin bütün gücüyle bağırdı:

- Muhterem ahali; hemen başlıyoruz.

- *Evoe, Jüpiter! Plaudite, cives*![14] diye bağırdı talebeler.

- Noel, Noel! diye bağırdı halk.

Arkasından kulakları sağır eden bir alkış koptu ve Jüpiter, halısının altına daha yeni dönmüştü ki, salon alkıştan yıkılıyordu.

Bu arada, eski ve aziz dostumuz Corneille'in[15] de dediği gibi, büyük bir ustalıkla "fırtınayı süt limana" çeviren meçhul şahıs, tevazu ile arkasında durduğu sütunun karanlığına geri döndü; eğer seyircilerin en ön sırasına oturmuş olan ve Michel Giborne-Jüpiter ile yaptığı konuşma dikkatlerinden kaçmayan iki genç kadın tarafından durdurulmasaydı, önceki gibi kimseye görünmeden, hareketsiz, dilsiz orada bekleyecekti.

- Peder! dedi genç kızlardan biri ve yaklaşmasını işaret etti.

- Susun bari sevgili Liénarde! dedi; güzel, taze arkadaşı; güzel giyinmiş olmanın verdiği cesaretle. O bir papaz çömezi değil, o laik biri; ona peder diye değil de beyefendi diye hitap etmek lazım.

- Beyefendi, dedi Linéarde.

---

[14] "Yaşa, Jüpiter! Alkışlayın, yurttaşlar!" Roma'da, bütün tiyatro temsilleri bu çağrı ile sona ererdi.

[15] *Le Menteur*, II, 6.

Meçhul adam parmaklığa yaklaştı.

- Benden bir şey mi istediniz hanımefendiler? diye nezaketle sordu.

- Yo, yo hayır, dedi Linéarde mahcup bir şekilde. Ben değil, arkadaşım Gisquette la Gencienne sizinle konuşmak isteyen.

- Hayır hayır! diye devam etti yüzü kızaran Gisquette; Linéarde size "peder," diye seslendi; ben de ona "beyefendi," diye hitap etmesi gerektiğini söyledim.

İki genç kız başlarını önlerine eğdiler. Genç kızlarla konuşmaya devam etmek isteyen adam gülümseyerek onlara bakıyordu.

- Demek bana söyleyecek bir şeyiniz yok, hanımlar?

- Tabii, hiçbir şey yok diye cevap verdi Gisquette.

- Hiçbir şey dedi Linéarde.

Uzun sarışın genç adam, oradan ayrılmak için bir adım attı. Ama iki meraklı hanımın onu bırakmaya niyeti yoktu: "Beyefendi," dedi Gisquette, kapağı açılmış bir kanal ya da kararını vermiş bir kadın coşkusuyla; "temsilde Meryem Ana rolünü oynayacak olan şu askeri tanıyor musunuz?"

- Jüpiter rolünü demek istediniz galiba! dedi genç adam.

- Ha evet! dedi Linéarde, O hâlde Jüpiter'i tanıyorsunuz! Ne berbat!

- Michel Giborne mu? Evet madam.

- Azametli bir sakalı var! dedi Linéarde.

- Oyun güzel olacak mı? Bakalım hakkında neler söylenecek? diye sordu Gisquette, çekinerek.

- Çok güzel olacak, matmazel! dedi meçhul adam, en küçük bir tereddüt göstermeksizin.

- Oyunun adı ne? diye sordu Linéarde.

- "Meryem Ana'nın Adaleti" adında dinî-ahlaki bir temsil, diyebilirsiniz matmazel.

- A! Farklı bir şeymiş, diye devam etti Linéarde.

Kısa bir sessizlik oldu. Sessizliği meçhul adam bozdu:

- Bu yepyeni dinî bir oyun, şimdiye kadar da hiç sahneye konmadı.

- O hâlde, iki sene önce papanın sayın elçisinin şehre geldiği gün sergilenen oyun ile aynı türden değil; o temsilin oyuncuları arasında üç güzel kız vardı.

- Denizkızları diye araya girdi Linéarde.

- Hem de çırılçıplak diye ekledi genç adam.

Linéarde utangaç bir tavırla başını eğdi. Gisquette ona baktı, o da başını eğdi. Genç adam gülümseyerek devam etti:

- O günkü, seyretmesi eğlenceli bir oyundu. Bugün, bahusus Flandralı matmazel için ahlaki bir temsil hazırlandı.

- Çoban şarkıları da söylenecek mi? diye sordu Gisquette.

- Yuh artık, dinî bir oyunda mı? Temsil türlerini karıştırmamak lazım. Hiciv konulu bir oyun olsaydı, olurdu diye cevap verdi genç adam.

- Yazık, diye söze girdi Gisquette. O seyrettiğimiz oyunda, Ponceau çeşmesinin önünde vahşi kadınlar ve erkekler vardı; aralarında kavga ediyorlar, değişik değişik kılıklara giriyorlar, küçük küçük Latince ilahiler ve çoban şarkıları söylüyorlardı.

- Bir papa temsilcisi için uygun olan, bir prensese uygun düşmeyebilir, dedi meçhul adam soğuk bir hava ile.

- Onların yanı sıra, diye söze girdi Liénarde, birçok küçük çalgının karşılıklı çaldıkları parçalardan büyük melodiler doğuyordu.

- Ayrıca, gelip geçenleri serinletmek için, diye devam etti Gisquette, çeşmenin üç kurnasından isteyen tercihine göre içsin diye şarap, süt ve tarçınlı şarap akıtılıyordu.

- Ponceau'nun biraz alt tarafında Tirinité'de, diye devam etti Liénarde, İsa'nın çektiklerini konuşmadan tasvir eden bir temsil vardı.

- Eğer iyi hatırlıyorsam, diye haykırdı Gisquette: Çarmıha gerilmiş İsa'nın sağında ve solunda birisi çarmıha gerildikten sonra Hıristiyan olarak ölen iyi hırsız, diğeri kötü, iki hırsız vardı!

İşin burasında, papa temsilcisinin salonu girişiyle heyecanlanan iki geveze kız aynı anda konuşmaya başladılar.

- Daha da ileride, Peintres kapısında, çok pahalı giyimli insanlar vardı.

- Ya Siant-Innocent çeşmesinde; köpek havlamaları arasında bir dişi geyiği takip eden o avcı ve avcı borularından çıkan sesler!

- Ya Paris katliamında, Dieppe Hapishanesi'ni tasvir eden o darağaçları!

- Papa temsilcisi geçerken saldırı emrinin verilmesini ve İngilizlerin tamamının boğazlanmasını hatırlarsın, Gisquette.

... piyesi de ben yazdım. Adım Pierre Gringoire.

- Châtelet kapısı civarındaki çok yakışıklı erkekler vardı, biliyorsun.

- Üst tarafı tamamen süslenmiş olan Pont-au-Change!

- Ya papanın temsilcisi geçerken, her cinsten iki yüz düzineden fazla kuşun köprüden uçurulması; bu çok güzeldi, Liénarde.

- Bugünkü oyun çok daha güzel olacak, dedi sonunda onları dinlerken sabırsızlanan muhatapları.

- Bu dinî temsilin güzel olacağını bize vaat ediyor musunuz, diye sordu Gisquette.

- Şüpheniz olmasın, diye cevap verdi. Sonra da havalı bir tavırla ilave etti: Genç hanımlar, eserin yazarı benim.

- Gerçekten mi, dediler, şaşkına dönmüş hâlde.

- Gerçekten! dedi şair, hafifçe böbürlenerek. Yani, biz iki kişiyiz: Jehan Marchand, tahtaları biçti, tiyatronun çatısını çattı, bütün ahşap kısımları halletti; piyesi de ben yazdım. Adım Pierre Gringoire.

Le Cid'in yazarı bile "Benim adım Pierre Corneielle," derken bu kadar böbürlenemezdi.

Okuyucularımız, Jüpiter'in halının arka tarafına geçip kaybolduğu vakitle yeni tiyatro eseri yazarının durup dururken Gisquette ve Linéarde'ın hayranlığını kazandığı zaman dilimi arasında belli bir süre geçtiğini fark etmiş olmalıdırlar. Ortada dikkate değer bir durum vardı: Birkaç dakika evveline kadar yerinde duramayan bütün bu kalabalık, yazarın sözü üzerine, şimdi sakin sakin bekliyordu. Bu ebedî gerçeğin ispatı da her gün tiyatrolarımızda tecrübesini yaşadığımız gibi, halkı sabırla bekletmenin en iyi yolu ona oyunun hemen başlayacağını beyan etmektir.

Gene de bu ifadeler öğrenci Joannes'i uyutamadı.

Karışıklığı müteakip sükûnetle bekleyen kalabalığın tam ortasından, "Hop hop!" diye bağırdı; "Jüpiter, Meryem Ana, şeytanın hokkabazları! Dalga mı geçiyorsunuz? Piyes! Piyes! Başlayın, ya da biz yeniden başlarız."

Dahasına ihtiyaç yoktu.

İskelenin iç tarafından yüksek ve düşük tonlarda çalan müzik aletlerinin sesi duyuldu; halı yukarıya kalktı; oradan, alacalı bulacalı boyanmış, makyajlı dört oyuncu çıktı, tiyatronun sert merdivenini tırmandılar ve üst platforma gelince seyircinin önünde sıraya girdiler, onları uzun uzun selamladılar ve müzik sustu, temsil başladı.

Dört oyuncu, halkı uzun uzun selamlamanın parsasını alkış alarak bolca topladıktan sonra, ruhani bir sessizlik ortamında, temsilin, okuyucuya merhamet edip buraya yazmadığımız ilk bölümünü oynamaya başladılar. Günümüzde de olduğu gibi, zaten seyirci oyuncuların oynadıkları rolden ziyade sırtlarında taşıdıkları kostümlerle meşgul olmaktaydı ki, aslında adalet yerini buluyordu. Dört kişinin dördü de yarısı sarı, yarısı beyaz renge boyanmış dört elbise giymişlerdi; elbiseler sadece kumaşlarının cinsinden ayırt edilebiliyordu. İlki altın ve gümüş süslü dibadan bir elbise giymiş; ikincisi ipekten, üçüncüsü yünden, dördüncüsü bezden bir elbise giymişti. Dört oyuncudan ilkinin sağ elinde bir kılıç, ikincinin elinde iki altın anahtar, üçüncüde bir terazi, dördüncünün elinde de bir bel vardı. Dört kişiden her birinin elindeki her malzemenin neyin remzi olduğunu açıkça anlayamayan tembel zekâlar için birinci diba elbisenin alt tarafına BENİM ADIM ASALET; ikinci ipek elbisenin alt kısmına BENİM ADIM RUHBANLIK; yün elbisenin altına BENİM ADIM TİCARET; bez elbisenin alt kısmına da BENİM ADIM ÇİFTÇİLİK, yazılmıştı. Daha kısa elbise giymiş olan oyuncular, her makul seyircinin anlayabileceği üzere erkek cinsinin; daha uzun elbise giymiş başları kukuletalı olanlar da, kadın cinsinin timsaliydiler.

Çiftçilik'in Ticaret'le, Ruhbanlık'ın Asalet'le evli olduklarını ve iki mutlu çiftin de altın madeninden ortaklaşa muhteşem bir veliahtları olduğunu ve onu dünyanın en güzel kızına en yüksek maliyetle pazarlamayı düşündüklerini, oyunun başlangıç bölümündeki şiirden anlamamak için son derece akılsız olmak lazımdır. O güzeli arayıp bulmak için dünyayı dolaşıyorlardı, birbiri ardına Golgonde kraliçesini, Trabzon prensesini ve Büyük Tataristan kağanının kızını ve diğerlerini reddettikten sonra Çiftçilik, Ruhbanlık, Asalet ve Ticaret dinlenmek üzere Adalet Sarayı'nın mermer masa-sahnesinin üzerine geldiler, asil hazırunun huzurunda o kadar çok mesel ve vecize söylediler ki, ancak Güzel Sanatlar Fakültesi'nin mezuniyet imtihanlarında söylenebilecek sofizm, özdeyişler, vecizeler, mecazlar ve tiyatro oyunları söyleyerek piyesin ilk bölümüne başladılar.

Doğrusu, her şey mükemmeldi.

Hâl böyleyken, dört oyuncunun birbirleriyle yarışırcasına üzerine mecaz dalgaları boşalttıkları bu kalabalığın arasında, biraz önce, iki güzel kıza kendi ismini söyleme sevincine tahammül edebilen

şu cesur Pierre Gringoire'ın, şu şairin, şu yazarın gözünden daha keskin bir göz, kulağından daha dikkatli bir kulak, boynundan daha gergin bir boyun ve kalbinden daha hızlı atan bir kalp yoktu. Kızlardan birkaç adım geriye, sütunun arkasına dönmüş ve işte orada dinliyor, bakıyor, tadını çıkarıyordu. Eserinin başlangıç bölümünün seyirciler tarafından beğenildiğinin ifadesi olan teveccüh alkışları vücudunun en ücra köşelerinde yankılanırken geniş bir seyirci kitlesinin sessizliğinde aktörün ağzından fikirlerinin birbiri ardı sıra döküldüğünü görmek onu böyle bir temaşa vecdinde eritip bitirmişti. "Bütün bunlara layıksın, Pierre Gringoire."

Bunu bizim söylememiz çok üzücü, ama o ilk coşku çok çabuk kayboldu. Gringoire sevinç ve zaferin sarhoş edici kupasına dudaklarını daha yeni yaklaştırmıştı ki, acı bir damla kupaya damladı.

İyi bir hasılat elde edememiş, kalabalığın ortasında da kaybolduğundan işleri kesat giden ve komşularının ceplerinden de yeteri kadar tazminat alamayan yırtık pırtık giyimli bir dilenci bakışları ve sadakaları kendi üzerine çekebilmek için herkesin görebileceği bir yere tünemeyi düşünmüştü. Temsilin giriş bölümünün ilk mısraları okunurken, kerevetin yanındaki sütunların yardımıyla iç kısımdan korkuluğu çevreleyen kornişe kadar tırmanmış ve oraya oturmuş, sırtındaki çullarıyla ve sol kolunu kaplayan iğrenç bir yara ile kalabalığın dikkatini ve merhametini celp etmeye çalışıyordu. Zaten ağzından tek kelime bile çıkmıyordu.

Kötü kader, öğrenci Joannes'in tünediği sütunun üst tarafından dilenciyi ve onun sahte tavırlarını sezmesini istemeseydi, dilenci de sessizliğini bozmadığı için, piyesin başlangıç bölümü hissedilir hiçbir engelle karşılaşmadan devam edebilirdi. Dalgacı delikanlı çılgın bir kahkahaya tutuldu; gösterinin kesilebileceği ve umumi dikkatin dağılabileceği endişesini taşımaksızın, alaylı bir havayla bağırdı:

- Bak hele şu çelimsize, dileniyor!

Kurbağalı dereye bir kişi taş atsa veya havadaki kuş sürüsüne silahla bir el ateş etse, herkesin dikkat kesildiği bu ortamda ancak bu münasebetsiz sözlerin doğuracağı neticeyi elde ederdi. Gringoire, bir elektrik cereyanına tutulmuş gibi sarsıldı. Oyun durdu, bütün başlar karmakarışık düşüncelerle dilenciye doğru döndü; dilenci, hiç istifini bozmadan, bu ufak kazada kendisi için iyi bir hasılat fır-

satı yakaladı ve gözlerini yarı kapatarak sızlana sızlana şunları söylemeye başladı: "Merhamet edin, bir sadaka lütfen!"

- Aa, yemin ederim, diye söze tekrar girdi Joannes. Bu Clopin Trouillefou. Hoop! Baksana dostum, ayağındaki yara seni rahatsız etti de, koluna mı taşıdın?

O böyle konuşurken, dilencinin yaralı koluyla uzattığı pis şapkasına, bir maymun çevikliğiyle bozuk para attı. Dilenci acı, istihzalı sözlere hiç aldırış etmeden, sadakayı aldı ve ağlamaklı bir ifade ile devam etti: "Merhamet edin, bir sadaka lütfen!"

Bu hadise, dinleyenleri bir hayli eğlendirmişti. Başta Robin Possepain olmak üzere oradaki bütün papaz çömezi talebelerden müteşekkil seyircilerin çok sayıda bir bölümü, piyesin ilk bölümünün oynandığı sırada biraz evvel hiç beklenmedik bir anda meydana gelen bu tuhaf olayı, cırlak sesli öğrenciyi ve sarsılmaz can sıkıcı tavırlı dilenciyi keyifle alkışlıyorlardı.

Gringoire'ın tadı iyiden iyiye kaçmıştı. İlk şaşkınlığını atlatınca, oyunun kesilmesine sebep olan o iki kişiye şöyle bir bakma lütfunda bile bulunmaksızın, sahnedeki dört oyuncuya gücünün yettiği kadar bağırıyordu: "Devam edin! Lanet olsun! Devam etsenize!"

Bu sırada Gringoire paltosunun kenarından birinin çektiğini hissetti; o tarafa döndü ve biraz da gayrimemnun bir havayla, muhatabına gülümsemeye çalıştı. Öyle davranması icap ediyordu. Bu, güzel Gisquette'in parmaklıktan uzattığı zarif koluydu, böylelikle onun dikkatini çekiyordu.

- Mösyö, dedi genç kız, oyuncular devam edecekler mi?

- Şüphesiz, diye cevap verdi; soru onu yeterince şaşırtmıştı.

- Öyleyse beyefendi, diye devam etti genç kız; bana anlatmak lütfunda bulunur musunuz?

- Oyuncuların konuşmalarını mı? diye kesti Gringoire. O hâlde dinleyin!

- Hayır hayır! dedi Gisquette, söyleyeceklerini değil, şimdiye kadar söylediklerini.

Gringoire, taze yarasına dokunulmuş bir insan gibi, aniden irkildi.

- Şu küçük kızın alıklığına ve salaklığına da pes doğrusu! dedi dişlerinin arasından.

O andan itibaren Gisquette'i aklından sildi.

Bu arada aktörler onun emrine uymuşlar ve oyuna dönmüşlerdi; oyuncuların konuşmaya başladıklarını gören seyirci, tekrar dinlemeye başladı; piyesin aniden kesilmesi ile yeniden başlaması arasında yapılan bir çeşit kaynakla halkın tadı biraz kaçmıştı. Gringoire bu hâlin acı düşüncelerine dalmıştı. Gene de yavaş yavaş sükûnet avdet etti, öğrenci sustu, dilenci, şapkasında biriken bozuk parayı saydı ve piyes kaldığı yerden başladı.

Bu eser gerçekte çok güzeldi; bazı düzenlemelerin yapılmasıyla, bugün dahi, eserden çok istifade edebiliriz. Kaidelere uymak için takdimi biraz uzun ve lüzumsuz tutulan eser sadeydi ve Gringoire, vicdanının saf hariminde eserin sarahatine hayrandı. Tahmin edileceği üzere dört temsilî şahıs, altın yunus-veliahda[16] uygun bir kız bulabilmek için dünyanın dörtte üçünü boşuna dolaşmaktan biraz yorgun düşmüşlerdi. O mükemmel balığa övgüler düzerek, o sırada çok üzüntülü bir hâlde Amboise'da inzivaya çekilmiş olan Marguerite de Flandre'ın genç nişanlısına binlerce imalar yapılıyordu. Veliahdın ise, Çiftçilik ve Ruhbanlık, Asalet ve Ticaret'in kendisi için dünya turuna çıktıklarından haberi yoktu. Adı geçen veliaht genç, yakışıklı, kuvvetli ve bilhassa (krallık faziletlerinin en esaslı özelliği olan!) Fransa aslanının oğluydu. Bu cesur metaforun muhteşem olduğunu; bir alegori ve kraliyet düğününe övgü gününde, tiyatronun tabii seyreden tarihinde, bir aslanın, oğlu yunus-veliahttan hiçbir şekilde korkmayacağını beyan ediyorum. Bunlar da esere cezbe katan nadir ve üstü örtülü karışık ifadelerdir. Bununla beraber, tenkide de hak vermek için şöyle diyelim: Şair bu güzel fikrini sadece iki yüz mısra ile ifade edebilirdi. Doğrusu, dinî temsil jandarma komutanının talimatı üzerine öğlen saatinden sonra dörde kadar devam edebilirdi; bu sebeple de bir şeyler söylemek gerekir. Zaten herkes sabırla dinliyordu da.

Aniden, Matmazel Ticaret ile Madam Asalet arasındaki kavganın tam ortasında, Çiftçi üstadın okuduğu şu mükemmel şiir:

"Ormanlarda daha muzaffer hayvanlara rastlanmıyor."

Kerevetin o vakte kadar hep lüzumsuz yere kapalı duran ihtiyat kapısı, gene lüzumsuz yere açıldı; teşrifatçının çınlayan sesi şu ani anonsu yaptı: "Rütbetlu efendimiz Bourbon kardinali!"

---

[16] Fransızca "dauphin" kelimesi hem yunus balığı hem de veliaht prens manasına geldiğinden yazar burada kelime oyunu yapmaktadır. -mn.

III

Mösyö Bourbon Kardinali

Zavallı Gringoire! Saint-Jean'ın bütün çifte kestane fişeklerinin çıtırtılı gürültüleri, yirmi çengelli arkebüz tüfeğinin ateşlenmesi, 29 Eylül 1465 Paris kuşatması sırasında bir atışta yedi Burgonyalıyı öldüren Tour de Biiy'nin şu meşhur yılancık topunun patlaması, Temple kapısına depolanmış top barutunun tamamının infilakı, o muhteşem ve dramatik anda onun kulaklarını teşrifatçının ağzından dökülen şu birkaç kelimeden daha fazla tırmalamadı: "Rütbetlu efendimiz Bourbon kardinali!"

Bunun sebebi, Pierre Gringoire'ın kardinalden korkması veya onu hor görmesi değildi. Kendini zayıf da görmüyordu, böbürlenmiyordu da. Günümüzde dendiği gibi, gerçek bir seçici olan Gringoire, her şeyi kararında yapmasını bilen (*stare in dimidio rerum*), son derece mantıklı, liberal felsefeye inanan, kardinalleri tam olarak ciddiye alan, sakin ve ılımlı, sağlam yetişmiş ruhlardan biriydi. Bilgeliğin, aynen Arianne gibi, insani hadisatın labirentinde dünyanın başlangıcından beri çözülerek giden bir ip yumağına benzettiği filozofların, hiç kesintiye uğramamış kıymetli bir soyudur Gringoire. Onlara her çağda rastlanır, hepsi birbirine benzer, yani içinde yaşadıkları çağa uygun olarak. Ve eğer kendisine layık olduğu şöhreti iade etmeyi başarabilir de on beşinci yüzyıl filozoflarının bir temsilcisi olan bizim Gringoire'ı saymazsak, on altıncı asırda bütün asırlara hitap eden şu yüce sözlerini yazdığında Peder de Breul'ü harekete geçiren ruh, onların ruhudur: "Doğum yeri olarak Parisliyim ve mademki *parrhisia* Grekçede konuşma hürriyeti manasına geliyor, *parrhisianca* konuşurum, böylece Conty prensi efendimizin kardeşi ve amcası kardinallerin büyüklüklerine saygılı davrandım, çok sayıdaki maiyetlerini tahkir etmedim."[17]

Varlığıyla üzerinde nahoş bir tesir bıraksa da Pierre Gringoire, kardinale kin de duymuyor, onu küçük de görmüyordu. Tam aksine, şairimizin, eserinin başlangıç bölümünde sayısız ima ile bilhassa

[17] Du Breul, *Théâtre des Antiquités de Paris*, Au Lecteur.

Fransa aslanının veliaht oğluna gösterdiği tazimin bir kardinal tarafından işitilmesi yanında hiçbir değer taşımayan büyük sağduyusu ve ipleri çıkmış çok eski bir paltosu vardı. Fakat şairlerin asil tabiatına hükmeden şey menfaat değildir. Bir şairin değerini on rakamı üzerinden değerlendirirsek, Rabelais'nin dediği gibi, bir kimyacının onu tahlil edip kimyasal terkiplerine ayırırken onda birini menfaat, onda dokuzunu izzetinefis olarak tespit edeceği muhakkaktır. İmdi, kapalı kapının kardinal gelince açıldığı sırada Gringore'ın avami hayranlık sebebiyle şişmiş ve kabarmış olan o onda dokuz izzetinefsi şaşılacak bir şekilde yükselmişti ki, biraz evvel şairlerin yapısında tefrik ettiğimiz o görünmez menfaat molekülünü silip atmıştı. Onda biri teşkil eden bu kıymetli cüz yani insanlığın ve hakikatin bu safrası olmasaydı, yazarlar kendilerini yetiştiremezlerdi. Gringoire, kraliyet düğününe övgü kasidesinin bütün parçalarının her anında ortaya çıkan sonu gelmez tiratlar karşısında nefesi kesilmiş, şaşkın, taş kesilmiş bir hâlde, doğrusu serserilerden meydana gelmiş, ne önemi var ki, bir seyirci topluluğunun sanki tamamını hissetmek, görmek ve eliyle dokunma zevkini yaşıyordu. Florintin isimli komedisi oynanırken: "Bu rapsodiyi hangi beceriksiz yazmış?" diye soran La Fontaine'in aksine, Gringoire'ın salondaki genel mutluluğu paylaştığını ve yanında oturan kişiye: "Bu şaheseri kim yazmış?" diye sormuş olduğunu temin ederim. Şimdi de kardinalin münasebetsizce ve ani olarak salona gelişinin onda uyandırdığı tesir hakkında kanaatimizi belirtebiliriz.

Korktuğu fazlasıyla başına gelmişti; kardinalin salona ani girişi salonu altüst etti. Bütün başlar kerevete doğru döndü. Kimse kimseyi duyamaz olmuştu; bütün ağızlardan "Kardinal! Kardinal!" lafı çıkıyordu. Piyesin talihsiz ilk bölümü ikinci defa kesintiye uğramıştı.

Kardinal, kerevetin eşiğinde bir an durdu; yeterince umursamaz bir tavırla bakışını seyirciler üzerinde gezdirirken, kargaşa daha da arttı. Herkes onu daha iyi görebilmek istediği için başını yanındakinin omzuna koyuyordu.

Hâliyle kardinal yüksek bir şahsiyetti ve onu seyretmek başka bir komediyi seyretmekten daha önemliydi. Bourbon kardinali, Lyon kontu ve başpiskoposu, Galya priması unvanlarını da üzerinde taşıyan Charles aynı zamanda hem kralın büyük kızıyla evli olan kardeşi Beaujeu senyörü Pierre vasıtasıyla XI. Louis hem de annesi

Agnes de Bourgogne kanalıyla Charles le Téméraire ile akrabaydı. Dalkavukluğu ve güçlülere boyun eğmesi, Galyalıların dinî liderinin farik, karakteristik ve hâkim özelliğiydi. Nemour dükünü ve Saint-Pol başkomutanını yutan Skylla ve Kharybdis[18] kayalıklarına yani Louis'ye ve Charles'a toslamamak için ruhani sandalını kendi döneminin bütün kayalıkları arasında hiçbirine çarpmadan dolaştırırken karşılaştığı sayısız engel sebebiyle bu çifte akrabalığın ona maliyeti hakkında fikir edinilebilir. Tanrı'nın yardımıyla hiçbir kayaya toslamadan bu deniz yolculuğunu tamamlayıp sahiliselamete, Roma'ya ulaşmayı başarmıştı. Limandaydı ama kesinlikle limandaydı, onca yıllar süren gaileli ve zahmetli politik hayatında olup bitenleri daima endişe ile hatırlardı. Hatta 1476 senesinin kendisi için hem "siyah" hem de "beyaz" sene olduğunu söylemeyi alışkanlık hâline getirmişti; çünkü aynı senede annesi Bourbon düşesini ve Bourbon dükü olan kuzenini kaybetmiş, biri için tuttuğu matem diğeri için teselli olmuştu.

Aslında, hoş bir adamdı. Kardinal hayatı yaşamanın tadını çıkarır, Challuau kraliyet şarabıyla keyiflenir, Richarde la Garmoise ve Thomasse la Saillarde gibi hafifmeşrep kadınlardan nefret etmez…

Yaşlı kadınlara değil de güzel kızlara sadaka verirdi, bütün bu sebeplerden dolayı Paris'in avam takımı kendisini pek severdi. Etrafında mutlaka yüksek rütbeli, hovarda, laubali, ihtiyacından fazla tıka basa yemek yiyen âlemci piskopos ve başpapazlar ordusu olduğu hâlde yürürdü. Saint-Germain d'Auxere'in cesur dindar kadınları, birkaç defa, akşamleyin Bourgogne ikametgâhının ışık saçan pencerelerinin altından geçerlerken, Papa XII. Benoit'nın papalık mesnedine üçüncü taç-çelenk olarak ilave ettiği ve gündüz vaazında kendilerine okunan duanın, aynı sesler tarafından, kadeh sesleri eşliğinde terennüm edildiğini duyunca şaşkına dönmüşlerdi: "*Bibamus papaliter*."[19]

Demek ki, avamın kardinale olan bu teveccühü ki hakkıyla kazanmıştır, onu, üstelik deliler papasının seçileceği bir günde, biraz evvel öylesine huzursuz olan seyirciden gelebilecek kötü kabulden korumuştur. Fakat Parisliler pek kin tutmazlar; zaten temsilin bir

[18] Yunan mitolojisinde Messina Boğazı'nda yaşadığına inanılan ve Odysseus'a da saldıran iki deniz canavarı. -en.

[19] "Papa gibi içelim."